

Andrea Bajani

Het jubileum

Roman

*Vertaald
door Manon Smits*

Uitgeverij Van Oorschot
Amsterdam

‘If you are not the free person you want to be you must find a place to tell the truth about that. To tell how things go for you.’

Anne Carson, *Candor*

‘That’s why I’m not to be trusted. Because a wound to the heart is also a wound to the mind.’

Louise Glück, *The Untrustworthy Speaker*

De laatste keer dat ik mijn moeder zag, liep ze met me mee naar de voordeur om me gedag te zeggen. Daarna wachtte ze tot ik in het trappenhuis was verdwenen voordat ze de deur dichtdeed. Mijn moeder is nooit iemand van grote afscheidsgebaren geweest, voornamelijk omdat ze leed aan een vorm van schuchterheid die heel dicht in de buurt kwam van zelfverloochening. Waardoor ze in feite niet in staat was tot enige retoriek: op geen enkele manier zou ze, al was het maar voor even, theateraal kunnen doen over iets wat ze zelf zo marginaal achtte. Om diezelfde reden, vermoed ik, gunde ze zichzelf niet het recht om het begin of het einde van iets te bekrachtigen. Ze stond achter mijn vader wanneer ik binnenkwam, en ze stond achter mijn vader wanneer ze beiden, na afloop van mijn bezoekje, weer achter de deur in huis werden opgeslokt.

En toch was zij die dag degene die me als laatste uitzwaaide, in haar eentje voorbij de drempel, boven aan de trap. Ze nam niet zozeer afscheid, maar bleef op de een of andere manier achter me aan lopen. Achteraf beschouwd, na al die jaren die intussen zijn verstreken, zou ik bijna zeggen dat ze me niet kon laten gaan. Het is een feit dat terwijl ik achteruitdeinsde naar de uitgang, en elke stap bedekte met een rookgordijn van woorden, mijn moeder in hetzelfde tempo oprukte. Bezien door de bril van de literatuur krijgt de scène iets van een dans, een herenvoet naar achteren en een damesvoet die volgt, weer een pas van de zoon, nog een pas van de moeder, tot aan de deur.

De laatste woorden die ik mijn moeder heb horen uitspre-

ken vormden geen constatering, maar een verzoek. Iets wat ook weer in schrill contrast stond met haar neiging tot accepteren in plaats van vragen, tot onderdanigheid in plaats van claimen, tot rekenschap afleggen in plaats van die van anderen te verlangen.

‘Kom je nog eens langs?’ vroeg ze, naar mij oprukkend terwijl ik me terugtrok uit het huis. Ik denk dat ze me aankeek, maar dat is meer een veronderstelling dan een vage herinnering, aangezien ik niet naar haar keek.

Haar vraag was volkomen onlogisch, er was geen enkele reden om die te stellen. Met enige regelmaat, ongeveer eens in de twee weken, reed ik zeventig kilometer om enkele uren bij mijn ouders door te brengen, gewoonlijk rond lunchtijd. Na het eten, als we de koffie ophadden, reed ik weer terug naar Turijn. Dat had ik heel lang gedaan, sinds ik op mijn twintigste het huis uit was gegaan met het gebruikelijke excuus van de universiteit. Toen ik die vraag kreeg was ik eenenveertig. Dat wil zeggen dat ik al eenentwintig jaar lang heen en weer reed om ze te gaan opzoeken, met een ritme dat niet anders kon overkomen dan routine. Er was dus geen enkele reden om eraan te twijfelen dat dat na die dag telkens weer en voor altijd zo zou doorgaan. Bovendien was ik een zoon en waren zij de personen die mij het leven hadden geschonken, wat volstond om geen enkele twijfel te koesteren.

Laat ik daar nog aan toevoegen dat de vraag niet alleen totaal onlogisch was met betrekking tot de eventualiteit, maar dat ik me dat zelf ook nooit had afgevraagd, ik had er überhaupt nooit een gedachte aan gewijd. ‘Kom je nog eens langs?’ vroeg ze. Op die vraag is nooit een antwoord gekomen. Het ‘Tuurlijk’ dat ik in het trappenhuis achterliet, werd enkel uitgesproken opdat er iets zou gebeuren, opdat mijn moeder haar greep zou loslaten en ik eindelijk de trap af kon lopen. Het was geen antwoord, simpelweg omdat die vraag, door een moeder gesteld aan een zoon, niet kon worden uitgesproken.

Maar dat deed mijn moeder wel, en dat was instinctief. Nadat ze zich al die jaren had onttrokken, er niet was geweest voor

zichzelf of voor haar kinderen, alleen maar bezig was geweest met poetsen, bedienen, haar man gehoorzamen in huis en in bed, het weinige of niets dat mijn vader van haar verwachtte of eiste uitvoeren, eindigde ze met iets typisch moederlijks. Ze voelde aan wat er in het binnenste van haar zoon al gebeurd was zonder dat hij het zelf wist.

Op die dag, tien jaar geleden, heb ik mijn ouders voor het laatst gezien. Ik ben sindsdien van telefoonnummer veranderd, van huis, van continent, ik heb een onneembare muur opgetrokken, ik heb een oceaan tussen ons in geplaatst. Het waren de beste tien jaar van mijn leven.

Ik heb nooit geschreven over mijn moeder. Ik heb nooit het idee gehad dat zij de moeite waard was om over te praten, en dat heb ik dan ook nooit gedaan. Zelfs tijdens de meest intieme gesprekken dook ze hooguit in een flits op wanneer er een woord viel dat in de zin vastgeklonken zat. De portie wereld die zij innam was zo verwaarloosbaar dat die geen aandacht vroeg. De ruimte voor familie werd volledig in beslag genomen door mijn vader, die zichzelf in het middelpunt had gezet en bij wijze van spreken de enige versie van het familieverhaal had geschreven. Het verhaal van een man die zich volkomen misdeeld voelde door het leven, wat inhield dat we allemaal moesten boeten, samen met hem in het vuur moesten branden. Anders gezegd: ik geloofde hem en heb nooit gedacht dat het de moeite waard was om over mijn moeder te praten, omdat er niets te zeggen was. Haar leven is samen te vatten met haar komst op de wereld. Haar verblijf op de wereld was niet noemenswaardig.

Ook nu weet ik haar enkel vaag te lokaliseren in de huizen waar we hebben gewoond. Mijn geheugen vindt weinig, ook al bladert het door de mappen van mijn visuele herinneringen. Er is geen ruimte die bij haar hoort, geen enkel hoekje van een appartement, kamer, stoel, raam waarin ik haar volledig scherp kan zien. Toch heeft ze ergens gezeten, heeft ze de deuren open- en dichtgedaan, heeft ze de wasmachine aangezet, heeft ze de was opgehangen, heeft ze zich aan- en uitgekleed, is ze gaan slapen. Dat weet ik omdat het niet anders kan, omdat het nu eenmaal zo moet zijn. Maar er is me niets van bijgebleven.

Zelfs de keuken, de ruimte die haar maatschappelijk gezien was toegewezen, behoort haar niet echt toe. Ik weet dat zij degene was die kookte, ik weet dat zij degene was die de tafel dekte, ik weet dat zij degene was die de vaat deed, maar ik ben niet in staat haar te visualiseren tijdens die handelingen, haar gestalte te zien bij het fornuis, of terwijl ze de koelkast opendoet. En wat ik juist wel heel goed kan visualiseren is de afwezigheid van mijn vader bij de gootsteen, ik weet dat hij niet de vaat heeft gedaan, dat hij niet heeft gekookt. Of als hij dat weleens heeft gedaan was dat zo'n uitzondering dat die in mijn herinnering is weggevaagd door de algehele tendens. Maar het is in elk geval zeker dat ik mijn moeder niet zie, die het elke dag deed in plaats van hem.

Ik weet dat er verschillende huishoudelijke taken waren die ze dagelijks verrichtte, maar niets is ooit gestold tot een gewoonte. Om iets een gewoonte te laten worden is er een lichaam nodig dat die opeist, en mijn moeder had geen lichaam, of beter gezegd, ze had geen zelfstandig lichaam. Ook als lichaam was ze enkel een uitvloeisel van mijn vader. Haar huishoudelijke taken (boodschappen doen, koken, poetsen, ons van school halen) waren de touwtjes die haar figuur door het huis bewogen – gehoorzaamend aan zijn wil – of door de ruimte die het huis scheidde van de rest.

Van haar lichaam herinner ik me enkel nog abstracte indicaties, en haar ene been dat net wat dunner was tussen de knie en de enkel, een gevolg van polio. Ze werd gedefinieerd door een ietwat manke tred, die volgens mij niet echt duidelijk was voor andermans blikken. Telkens als ik haar kuit zag, dat is zeker, ervoer ik iets van smartelijke vertedering. Zij droeg dat been met een soort nonchalance die het midden hield tussen onschuld en achteloosheid. Ik heb haar er nooit over gehoord, haar lichaam was geen onderwerp van gesprek. Het was onzichtbaar, het was het bastion van haar onzichtbaarheid. Ook al viel het nauwelijks op, toch was haar poliobeen – als je het zo kunt noemen – het enige wat die onzichtbaarheid schond, en haar ertoe ver-

oordeelde om te worden gezien. Ik denk dat dat het was wat mij verdriet deed.

Een andere manifestatie van mijn moeders lichaam is de detonerende geur van een vrouwenparfum die op zaterdagmiddag in huis bleef hangen nadat ze met mijn vader de deur uit was gegaan. Ik zou moeten zeggen dat ze samen gingen wandelen, maar de term waarmee de handeling in mijn herinnering is gerubriceerd is dat mijn vader ‘met haar ging lopen’. Zo duidde hij de tijd aan die ze samen buitenshuis doorbrachten, alsof hij zijn hond ging uitlaten.

Wat haar andere lichamelijke uitingen betreft was er een periode van nachtelijke buikkrampen, gekreun of zelfs regelrecht gehuil afkomstig uit de ouderlijke slaapkamer. Ik heb geen enkele herinnering aan de steken die ze toch vast ook overdag in haar zij kreeg. Om de een of andere reden waren die scheuten, de uiting van een hevige pijn, nooit het gespreksonderwerp gedurende de dag, en ze maakten ook geen deel uit van ons familieverhaal. Ze hadden dus geen invloed op de zogenaamde officiële versie. Ze bleven beperkt tot het terrein van je dromen. Je kon je er alleen bewust van worden wanneer ze optraden tijdens een wat oppervlakkigere curve van de slaapcyclus, als ik op mijn andere zij ging liggen, voordat ik weer wegzakte.

Het eindigde allemaal met een operatie in het ziekenhuis, waar de nierstenen werden weggehaald, en een ziekenhuisverblijf waarvan me niets is bijgebleven. Hooguit een soort vredig gevoel – nu ik erover schrijf neemt het ruimte in, verspreidt het zich over het papier – en een licht van kalmte in die kamer op de derde of vierde verdieping van dat gebouw. Deze keer is mijn moeder, zou je kunnen zeggen, het middelpunt van de scène, in goede handen bij de artsen en verpleegkundigen. Ze geven haar de behandeling die haar toestand vereist, de gebruikelijke patiëntenzorg. Temperatuur meten, wond schoonhouden, maaltijden op bed serveren, dienblad ophalen, nachtelijke controles.

In dat beeld valt vooral één ding op. Dat ze is onttrokken

aan de zeggenschap van mijn vader, en is overdragen – als lichaam, als persoon – aan een andere jurisdictie, die van de staat. Zij is zelf degene die documenten moet ondertekenen, die haar naam moet zetten onder een verklaring waarin ze bevestigt dat ze weet welk risico er dreigt voor haar leven. Dat kan niemand anders – en zeker niet haar man – voor haar verklaren, niemand anders kan zich blootstellen aan de scalpel die haar zal opensnijden om haar soelaas te bieden.

Wat verder opvalt is dat ze zich kan overgeven aan die opsluiting, dat ze zich niet hoeft te bekommeren om de lunch of het avondeten, over het verschonen van het bed. Een opsluiting dus, maar tevens een fort. Zelfs dat ze alleen is lijkt me relevant in deze scène, dat ze niet op de tweede plaats komt, op geen enkele manier marginaal is. Vanuit deze scène, waarin mijn moeder op bed ligt met haar hoofd op het kussen, en vanuit het personeel dat door de staat wordt betaald om te zorgen dat zij zich beter voelt, kunnen we starten.

Of het wel of niet is gebeurd doet er nu niet toe, dit is het begin van de roman.

Er zijn niet veel sporen van mijn moeders vorige leven. Met vorige bedoel ik dat het voorafging aan haar gehuwde leven, datgene waarvan ik in elk geval gedeeltelijk getuige ben geweest.

Ze hechtte er kennelijk geen belang aan om een fotoalbum te bewaren, als ze er tenminste ooit een heeft gehad. Terwijl het leven van mijn vader uitgebreid is gedocumenteerd en vastgelegd om zijn slachtofferige lot te construeren, is dat van mijn moeder niet doorgekomen. Óf het heeft geen plek gevonden, óf het is nooit met ons gedeeld. Of misschien was er toch een album – nu ik erover schrijf zie ik het ineens in de kast staan, naast dat van mijn vader –, maar bestond er geen mythologie omtrent haar leven waaraan de fotografische bewijzen gekoppeld konden worden. En dus bleef het daar staan, een inert leven weggezet op een schap.

Ik weet, dit is zeker, dat mijn moeder een kindertijd heeft gehad. Die heeft ze gehad en daar zijn ook getuigenissen van: de jongste van twee dochters van een secretaresse en een bouwvakker, volksflat net buiten Rome. Maar ook dat is een abstracte kindertijd, die er is geweest maar die niet de moeite waard was om te bespreken, omdat er niets over te zeggen viel. Volkomen consistent met de paar feiten waarin haar leven dat ik zelf heb bijgewoond kan worden samengevat.

Ze staat wel in de albums van mijn vader, ook weer puur als verlengstuk van hem, ter completering van zijn portret. Bij hem achterop de scooter, aan zee. Het is een foto die niet lang voor de geboorte van mijn zus is genomen, en die niets doet vermoeden

den. In de dubbele betekenis dat hij niets doet vermoeden over een toekomstig gezin, noch over de versplintering die dat gezin tegemoet zou gaan. Daar op die scooter valt er niets af te lezen van haar gezicht, geen opwinding of blijdschap, geen duizeligheid of angst. En ook niets verleidelijks. Alleen een soort afstandelijkheid, alsof ze was vergeten dat ze daar echt was, dat ze aanwezig was.

Wat betreft rechtstreekse getuigenissen, die zijn er maar heel weinig. Niet dat er een bepaalde terughoudendheid was om erover te praten, bij haarzelf of bij haar familieleden, en er was ook niets dat in de doofpot moest worden gestopt. Het was eerder zo dat er niet veel was om te memoreren. Alleen dat ze de jongste van twee zussen was, en dat volstond.

Ook als je vragen stelde had niemand veel te vertellen. ‘Ze heeft nooit problemen opgeleverd,’ was de samenvatting van het weinige dat ze over haar te zeggen hadden. Ze was er gewoon, ze bevond zich in een soort eeuwige patstelling, waarin de tijd geen variabele was, geen belangrijke veranderingen teweegbracht. Er is nooit gesproken over polio, of in elk geval niet op zo’n manier dat het me is bijgebleven. Haar spieratrofie zat in haar broekspijp, wat mij betrof. Alleen aan zee kreeg je die te zien, wanneer ze haar badpak droeg, al werd er door niemand echt op gelet – en in september verdween die dan weer uit het zicht.

Er zijn maar weinig directe getuigenissen van haar leven voordat ze trouwde. Een ervan komt van mijn vader en is ook weer enkel ter verfraaiing van het beeld van hemzelf dat hij wilde doorgeven. Het gaat over de manier waarop hij het had uitgemaakt met het meisje met wie hij destijds verkering had en die hem op heterdaad betrapte met mijn moeder. Dankzij de uitspraak die hij toen deed, en die hij later trots aan mij door gaf als een goede nalatenschap voor zijn zoon, leed hij geen gezichtsverlies tegenover mijn moeder en hoefde hij niet zijn excuses aan te bieden aan de ongelukkige.

De uitspraak zelf is niet de moeite waard om door te geven,

maar die situatie is de enige waarin mijn moeder als meisje opduikt. Verder is mij nooit iets verteld, niet hoe degene die was bedrogen reageerde en ook niet hoe mijn moeder reageerde toen hij haar liet weten dat zij de uitverkorene was. Ik durf niet te zeggen of mijn moeder op de hoogte was van dat andere meisje, net zoals die ander niet van haar op de hoogte was.

Een andere getuigenis is van mijn moeders moeder, die bij elke familiecrisis flarden van herinneringen, of aanknopingspunten, losliet. Ook weer met betrekking tot de beginfase van de relatie met mijn vader. Mijn moeder gaat de deur uit om naar de bushalte te gaan, omdat ze met hem heeft afgesproken. Ze heeft een grote ronde wekker in haar hand, zo een waarvan het getik 's nachts door het hele huis te horen is. Of tenminste, zo zag mijn oma haar voor zich, terwijl ze het verhaal met gebaren illustreerde om aan te geven hoe grotesk het eruitzag. Of tenminste, zo zie ik haar voor me.

De reden voor die esthetisch opvallende en al met al zo absurde actie was dat mijn moeder kennelijk haar horloge niet kon vinden, en bang was dat ze te laat zou komen op haar afspraakje. Ze was dus bang voor de agressieve reactie van mijn vader als ze niet op tijd zou zijn.

Mijn zeventien- of achttienjarige moeder die per bus door Rome reist met een grote wekker in haar hand, dat is het laatste spoor dat ik van haar heb voordat ik haar enkele jaren later zou ontmoeten toen ik op een voorjaarsdag om drie uur 's nachts ter wereld kwam in een Romeins ziekenhuis. Dat beeld is enorm symbolisch. Maar waarvoor? De interpretatie van haar moeder, die keer dat ze het me vertelde, was die van een onderwerping ingegeven door angst. Zij focuste puur op de houding van haar dochter, meer dan op het visuele element van het tafereel.

Ze hield geen rekening met dat object, die wekker die mijn moeder meesjouwde. Ze hield dus in haar analyse geen rekening met de mogelijkheid dat mijn moeder misschien helemaal niet bang was voor mijn vader. Dat ze misschien niets voelde, of niets wat aan angst was toe te schrijven, maar dat mijn vader

juist als tijdsactivator fungeerde, die in staat was haar los te rukken uit de patstelling waarin ze leefde, waarin niets te verklaren of te herinneren was. Dat de tijd zich liet voelen.

Oftewel, dat de enscenering van die dreiging en die reactie in feite een sociale functie was, een manier van concreet leven, dat het in elk geval beter was dan niks.